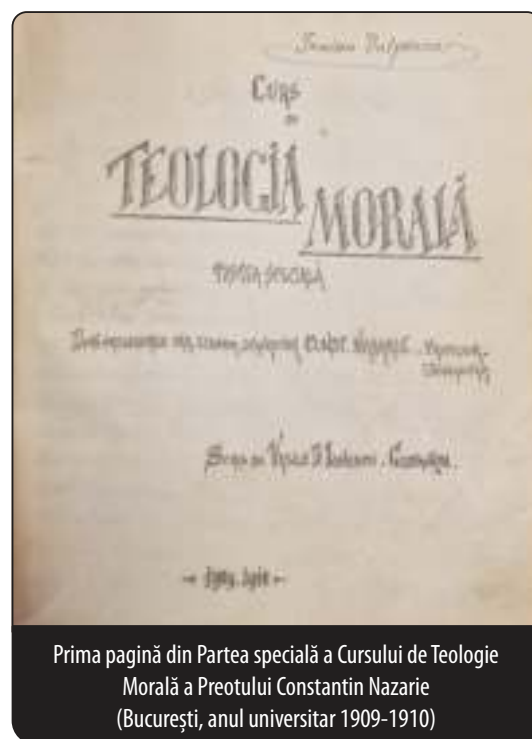

Prima pagină din Partea specială a Cursului de Teologie Morală a Preotului Constantin Nazarie (București, anul universitar 1909-1910)

Ierod. Paisie DUMITRAȘCU^[1]

O MOȘTENIRE VIE: CURSUL DE TEOLOGIE MORALĂ AL PREOTULUI CONSTANTIN NAZARIE

În acest an, 2025, se împlinesc 160 de ani de la nașterea Preotului Constantin Nazarie (1865-1926), personalitate marcantă a Bisericii Ortodoxe Române de la începutul secolului al XX-lea, care a contribuit semnificativ la dezvoltarea învățământului teologic românesc și la promovarea valorilor naționale și a moralei creștine. Timp de 25 de ani, de la începutul veacului trecut până la trecerea sa la cele veșnice, în 21 martie 1926, a deținut catedra de Teologie Morală la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București^[2], unde a predat Cursul de Teologie Morală, neceretat până acum în istoriografie. Încercăm în cele ce urmează să desprindem câteva repere din acest curs deosebit.

În contextul specific primei jumătăți a secolului al XX-lea, predarea moralei creștine necesita o abordare practică a învățăturii creștine, care să răspundă atât formării teologice a studenților, viitorii preoți, cât și provocărilor sociale și culturale ale vremi. Cursul de Teologie Morală al Preotului Constantin Nazarie s-a remarcat printr-o viziune echilibrată care, fără a renunța la tradiție, era deschisă unei perspective teologice menită să transcendă vremurilor, păstrând inspirația din învățăturile patristice^[3].

Potrivit Preotului Constantin Nazarie, „Morala creștină este

știința (subl. n.) care expune în mod sistematic învățăturile religiei creștine, referitoare la modul de purtare al omului în viață, fiind singura dintre studiile teologice (subl. n.) care se ocupă în mod special cu viața morală a omului, în scopul de a-i asigura omului fericirea atât aici, pe pământ, cât și dincolo de mormânt”^[4].

Din această perspectivă, teologia morală se prezintă ca un ghid practic pentru viața creștinului, oferind soluții concrete la întrebările fundamentale legate de relația omului cu Dumnezeu, cu aproapele și cu comunitatea.

Cursul de Teologie Morală al Preotului Constantin Nazarie s-a păstrat sub formă de manuscris, realizat de către studenții săi, în diferite ediții. Prima ediție, aparținând lui Traian Vulpescu și redactată de scriitorul Vasile D. Ionescu-Gostavățu, în anul universitar 1909-1910, se află în biblioteca personală a subsemnatului^[5]. A doua ediție, realizată în anul universitar 1914-1915, prezintă doar mici diferențe față de prima ediție și este păstrată în Biblioteca Sfântului Sinod de la Mănăstirea Antim din București^[6]. O versiune ulterioară, din anii 1924-1925/1926, copiată de o altă generație de studenți, se regăsește atât în Biblioteca Seminarului Teologic Ortodox „Nifon Mitropolitul” din București^[7], cât și în Biblioteca Sfântului Sinod.

Într-un context în care alte cursuri de teologie ale vremii erau publicate sub formă de manuale^[8], faptul că studenții au transcris de mână cursurile Preotului Constantin Nazarie, în mai multe ediții, reflectă nu doar dorința de a le păstra și valorifica pentru posteritate, ci și dragostea și respectul pe care aceștia i-l purtau. Spre deosebire de Părintele Iuliu Scriban (1878-1949) și Mitropolitul Atanasie Mironescu (1856-1931), care și-au publicat cursurile de Teologie Morală la București într-un format academic structurat, prelegerile Preotului Nazarie au fost conservate într-un mod aparte, ca un gest al cinstirii și al prețuirii din partea studenților săi. Acest fapt subliniază atât valoarea practică a cursurilor sale, cât și prestigiul de care se bucura ca profesor.

Un fost student își amintea, cu admirație, nu doar profunzimea teologică a cursurilor Preotului Nazarie, ci și influența deosebită pe care personalitatea sa o avea asupra studenților: „El a fost un mare educator creștin pentru toți cei ce au avut fericirea să-l cunoască. Viața întreagă a închinat-o pentru educația sufletească a numeroase generații de tineri, în diferite posturi diriguitoare. Toți foștii lui elevi îi păstrează o amintire neștersă, nu numai pentru valoarea învățăturilor primite de la el, dar mai ales pentru rarul exemplu de întrupare a moralei creștine. El dăruia un elan contagios de convingere și de credință oricărui

suflet care se atinge de personalitatea sa. Toți foștii lui elevi păstrăm, în cutele noastre sufletești, un colț de recunoștință acestui mare suflet. Sunt oameni care ascund golul lor sufletească prin rigiditatea formelor sau prin severitate. Preotul și profesorul Nazarie a educat prin bunătatea lui îngerească, prin sinceritatea și prin avântul credinței lui, căreia nu-i putea rezista nimic și nimeni. El a știut să fie un bun părinte, în care discipolul se poate încrede deplin, căci la el nu încăpea vreodată fățarnicie, rezerve ori nepăsare. N-avea nimic de ascuns, de aceea, s-a dăruit întreg, cu toată măreția sufletească pentru formarea tineretului. Forța lui educativă a stat totdeauna în faptul că trăia morala pe care o învăța. Viața și doctrina se contopeau în el, ca într-o armonie deplin echilibrată”^[9].

Cursul de Teologie Morală al Preotului Nazarie este structurat în două părți: generală și specială. Partea generală tratează teoria și principiile fundamentale ale moralei creștine, incluzând temeiurile teologice și filosofice ale acesteia. Partea specială abordează aplicarea concretă a legii morale, analizând raportarea creștinului la Dumnezeu, la aproapele și la sine însuși^[10].

Astfel, Partea generală a Cursului expune teme precum, definiția, importanța și izvoarele Teologiei Morale creștine; raportul dintre Teologia Morală și Teologia Dogmatică, dar și relația acesteia cu alte științe; libertatea voinței; legea morală naturală raportată la Sfânta Scriptură și la Sfinții Părinți; binele moral și principalele curente ideologice moderne privitoare la morală; conștiința; problema răului; antinomismul^[11]; adiafora^[12]; *collisio officiorum*^[13] etc. Această parte are ca scop definirea noțiunilor teoretice, care vor sta la baza aplicațiilor practice din Partea specială. Cu toate acestea, Preotul Nazarie nu se limitează la expunerea abstractă a acestor concepte, ci le îmbină cu exemple practice, oferind studenților o înțelegere mai profundă și accesibilă a cursului.

Partea specială a Cursului este centrată pe unirea omului cu Dumnezeu și pe spiritualitatea creștină, având drept obiectiv principal despățimirea și sfințirea omului. Structurată în mai multe secțiuni, această parte tratează datoriile față de Dumnezeu, punându-se accentul pe importanța cultului, a dragostei, a postului și a Sfintelor Taine; datoriile față de sine și datoriile către aproapele, cu o atenție deosebită asupra vieții de familie, relațiile cu servitorii și datoria față de patrie.

Particularitatea Cursului Preotului profesor constă în accentul pus pe aplicarea practică a valorilor creștine, într-o perioadă de schimbări profunde pentru societatea românească. Cursurile sale reflectă pregătirea sa teologică, evidențiată prin echilibrul dintre

libertatea oratorică și utilizarea unui suport de curs, probabil sub forma unor notițe personale, având în vedere complexitatea și diversitatea temelor abordate. Prin dinamismul și profunzimea predării, Preotul Nazarie a reușit să transmită învățătura Bisericii într-un mod captivant și formativ, transformând Cursul de Teologie Morală într-un ghid esențial pentru viitorii slujitori ai Sfântului Altar, pregătindu-i pe studenți pentru provocările reale ale misiunii clericale. Un fost student al său, Nichifor Crainic^[14], mărturisea: „Îți lăsa impresia că morala nu e o materie de prelegeri uscate, ci o doctrină vie ce trebuie transformată în sânge și iradiată din personalitate, iar nu din teoria moartă. Părintele Nazarie își purta cursul de morală în inimă, îl predica în zâmbet și-l practica în incommensurabila bunătate umană, care a fost podoaba cea mai de preț a vieții și a carierei sale”^[15].

Preotul Nazarie sublinia, printre altele, rolul preotului ca figură centrală în comunitate, responsabil cu înțelegerea problemelor credincioșilor și oferirea de soluții pe baza învățăturii Bisericii Ortodoxe. Această viziune evidențiază o misiune pastorală adaptată la nevoile vremii, oferind un model pentru împlinirea slujirii preoțești. Astfel, misiunea clerului nu se reducea doar la oficierea slujbelor, ci implica și o responsabilitate morală și socială. El scotea în evidență contribuția preoților în viața comunității și necesitatea unei reforme interioare a omului, dincolo de reformele exterioare ale statului: „Rolul nostru pe ogorul Patriei este enorm. E adevărat, că statul face reforme și legi, care să asigure binele individului; aceste reforme și legi, însă, adesea, nu caută să asigure omului decât o bucătică de pâine. Însă, «nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot graiul ce iese din gura lui Dumnezeu (Matei 4, 4)». Deci, trebuie a face reforma lăuntrică a omului, trebuie să i se dea cuvântul lui Dumnezeu și această sarcină cade asupra noastră, ca viitori preoți. Așadar, studiul Moralei creștine tinde să facă din noi adânci cunoscători ai ei, tinde a ne face eminenți dascăli de morală, ca să putem răspunde nevoilor vremii de acum. Dar nu e suficient să ajungem numai buni moralști în teorie, așa [cum] erau cărturari[i] pe vremea Mântuitorului, și pe care El i-a biciuit și cu vorba și cu frânghia. Trebuie, deci, să fim buni moralști și cu fapta. Virtutea se dobândește prin practicarea ei și cel ce dorește să devină virtuos trebuie să se exerciteze la practicarea ei din tinerețe”^[16].

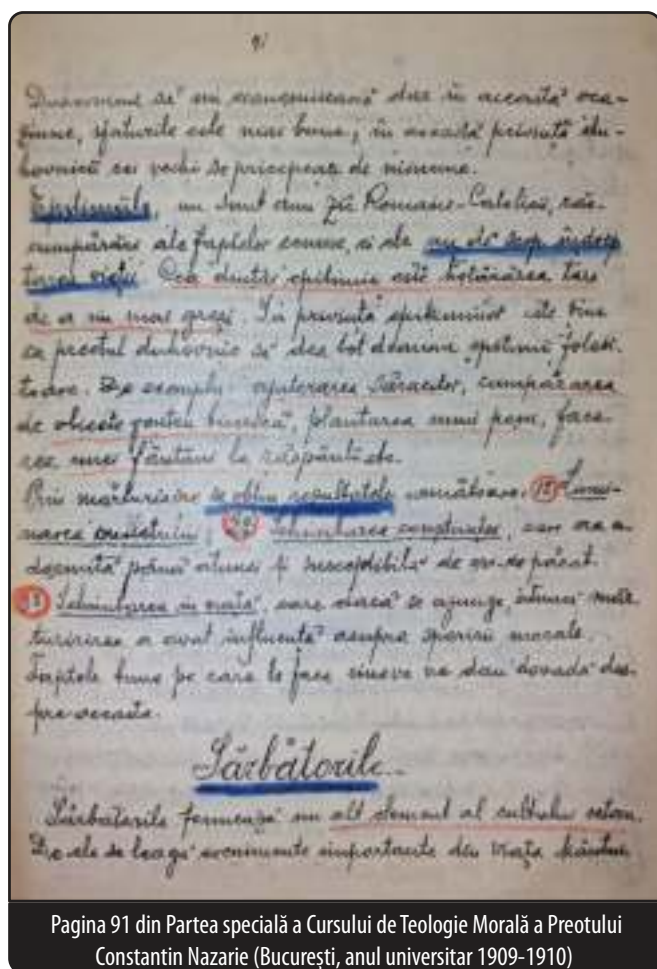
Această viziune asupra rolului clerului în societate era împărtășită și de contemporanii săi, așa cum reiese dintr-un articol din „Neamul Românesc” (1908), semnat de Iosif Stoica: „Fără șovăire dar, și fără să se gândească mult, lupta pentru interesul societății trebuie

să o dea și preotul; căci societatea n-are dreptul să tulbure ordinea statornicită în suflele de Biserică. [...] Biserica să fie activă, și anume predicatorie, în propriul ei domeniu, deoarece rolul ei este de a da tuturor actelor și sentimentelor profane interpretarea ideală, de care spiritul omenesc are nevoie, pentru a nu zăcea sub greutatea lor. Prin urmare, trebuie să urmărească și să analizeze, pas cu pas, actele și sentimentele care formează viața socială, să ia, cu alte cuvinte, un caracter mai social și mai puțin transcendental, să fie mai mult predicatorie decât contemplativă”^[17].

În pastorația sa, Preotul Nazarie pune accentul pe Sfânta Taină a Spovedaniei, pe care o considera o artă duhovnicească și un moment unic al întâlnirii dintre preot și penitent, sfătuind să fie fructificată cu multă atenție. Spre deosebire de o abordare rigidă, teoretică, el sublinia importanța tactului pastoral, prin adaptarea Spovedaniei fiecărei persoane, ținându-se cont de starea sufletească, de păcatele mărturisite și de ocupația socială a penitentului. Părintele Nazarie își învăța studenții să practice această Sfântă Taină cu înțelepciune și empatie, îndemnându-i astfel: „Preotul stă față în față cu cel ce [se] mărturisește, căci atunci el, cu ajutorul cunoștințelor psihologice, poate citi multe pe fața celui ce a venit să se mărturisească și are posibilitatea să-l aducă la o mărturisire completă a păcatelor. [...] În privința întrebărilor pe care le pune, preotul trebuie să fie cu mult tact și multă experiență, [...] adică: asupra celor 10 porunci, asupra celor 9 porunci ale Bisericii și asupra datoriei către Dumnezeu, către sine însuși, către aproapele; iar după ocupațiuni, de exemplu, altfel se întreabă pe un comerciant, altfel pe un judecător, altfel pe un doctor. Lucru imoral face preotul care întreabă pe creștin toate întrebările din Molitfelnic, dintre care poate multe scandalizează pe creștini. Mărturisirea are un alt scop, moral, și duhovnicul nu trebuie să uite aceasta. Aici, are ocazia să mângâie pe cel disperat, să încurajeze pe cel căzut și să dea direcția vieții creștine tuturor. Duhovnicul să nu economisească, dar, în această ocazie, sfaturile cele mai bune”^[18].

În privința canoanelor sau epitiimiilor, Preotul Nazarie recomanda sfaturi practice și folositoare, precum ajutorarea săracilor, cumpărarea de obiecte pentru Biserică, plantarea unui pom sau facerea unei fântâni la răspântii. De asemenea, el accentua că scopul mărturisirii este triplu: luminarea sufletului, schimbarea conștiinței^[19] adormite și susceptibilă de orice păcat, și schimbarea vieții, care reprezintă adevăratul rezultat al Mărturisirii”^[20].

În contextul împlinirii a 160 de ani de la nașterea Preotului Constantin Nazarie este potrivit să păstrăm

vie moștenirea sa, făcând ascultare de îndemnul Sfântului Apostol Pavel: „Aduceți-vă aminte de mai-marii voștri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare aminte cum și-au încheiat viața și urmați-le credința” (Evrei 13, 7). Preotul Nazarie nu a fost doar un profesor erudit, ci și un model de preot și învățător, formând generații de studenți în duhul idealului preoțesc patristic al învățăturii creștine ortodoxe. Prin implicarea sa în consolidarea unității spirituale și naționale, Părintele Nazarie rămâne un reper al conștiinței clerului românesc, într-un moment al redefinirii valorilor și identității societății românești.

Moștenirea didactică a Preotului Nazarie rămâne un exemplu grăitor al echilibrului dintre tradiție și modernitate, al aplicării concrete a învățăturii morale creștine în viața personală și comunitară. Prin dedicarea sa, el a pregătit generații de teologi capabili să răspundă provocărilor timpului, iar valorile pe care Preotul Nazarie le-a promovat, prin viața și învățătura sa, se păstrează la fel de actuale și astăzi, subliniind importanța păstrării ethosului patristic în educația clericală. Recuperarea operei și gândirii sale nu este doar un demers istoric, ci un act de reafirmare a unui model de preot și profesor, care a înțeles că adevărata teologie morală are un sens multiplu: pregătire intelectuală în sălile de curs, pe de o parte, iar pe de altă parte,

trăire și aplicare a învățăturii primite.

Formarea unei conștiințe curate, temă centrală în Cursul de Teologie Morală al Preotului Nazarie, rămâne o chemare profundă și de o actualitate remarcabilă. Mesajul său devine o călăuză pentru cel ce caută să îmbine credința cu fapta, slujirea cu responsabilitatea, morala cu viața: „Conștiința curată încă e mijlocul cel mai principal prin care ajungem la cunoașterea de sine. Dar căutând a ne cunoaște pe sine, nu putem trece peste spiritul vremii, care se schimbă de la secol la secol. Vremea se poate semăna cu un foc care înghite totul. Cu toate acestea, ceea ce avem bun în noi nu se va înghiți de vreme. Să avem pildă în această privință pe Mântuitorul, Care nu S-a schimbat după vreme, ci vremea s-a schimbat după Dânsul. Iată, dar, ceva care nu e supus vremii. Împărăția lui Hristos, ale Căruia adevăruri sunt veșnice, este în mijlocul popoarelor, întocmai ca corabia lui Noe, dusă de valuri. Iată ce nu poate schimba vremea niciodată. De aceea, să se țină seamă de spiritul vremii numai atât cât el consună cu spiritul învățăturii creștine. Spiritul vremii se luptă pentru menținerea binelui și dacă el nu conține nimic jignitor, atunci creștinul se poate folosi de el. Dacă el are neajunsuri, atunci creștinul să stea de o parte în chip pasiv, convins fiind că apa trece, pietrele rămân. Nu trebuie, însă, creștinul a primi îndată tot ceea ce este nou, adică atunci când se face o descoperire sau se emite o ipoteză, ci trebuie să se hotărăască în urma tuturor după o chibzuire îndelungată”^[21].

Toate aceste îndemnuri și povește transmise de Preotul Constantin Nazarie sunt de o actualitate evidentă, revelând cu claritate deosebită rolul indispensabil al preotului în viața comunității. În viziunea sa, preotul nu este doar un învățător al dreptei credințe, ci mai ales un păstor al sufletelor, un luminător al conștiințelor, un sprijin neclintit în fața suferinței și o prezență vie a iubirii lui Hristos în mijlocul poporului. Prin aceste învățături, preotul este chemat să ridice povara greșelilor, să mângâie și să întărească inimile suferinde, să sădească în sufletele credincioșilor sămânța credinței în Dumnezeu, înrădăcinând în ei nădejdea în învățăturile Domnului nostru Iisus Hristos.

A LIVING MEMORY: MORAL THEOLOGY COURSE BY PRIEST CONSTANTIN NAZARIE

Abstract: Studiul valorifică importanța *Cursului de Teologie Morală*, predat de către Preotul Constantin Nazarie, profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București, timp de 25 de ani. Astfel, se scoate în evidență actualitatea și valoarea pedagogică a acestui curs, păstrat

în manuscrise realizate de către studenți. Prelegerile sale reflectă un echilibru între tradiția patristică și exigențele pastorale ale vremii, punându-se accent pe formarea morală și duhovnicească a viitorilor slujitori ai Bisericii, îmbinând principiile teologice cu aplicarea practică. Cercetarea

evidențiază rolul esențial al Preotului Nazarie în modelarea conștiinței preoțești și în promovarea unei teologii morale dinamice și aplicate, în contextul epocii sale.

Keywords: teologie morală, învățământ teologic, pastorație, conștiință, slujire preoțească.

NOTE

[1] Mănăstirea Radu Vodă, București.

[2] Vezi fișa Nazarie Constantin, în Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români (DTR)*, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 328, precum și alte surse semnalate de noi în revista „Misiunea”, anul XI, nr. 1, 2024, pp. 65-76.

[3] Educația oferită studenților teologi din această perioadă de către Preotul Constantin Nazarie, a permis afirmarea unor personalități de seamă ale Bisericii Ortodoxe Române, precum: Mitropolitul Irineu Mihălcescu (1874-1948), Mitropolitul Visarion Puiu (1879-1964), Preotul Ioan G. Coman (1902-1987), Arhim. Iuliu Scriban (1878-1949), profesorul teolog Nichifor Crainic (1889-1972) ș.a.

[4] *Curs de Teologie Morală după Prelegerile Ic.[onom] Const.[antin] Nazarie, 1914-1915*, București, p. 3.

[5] Prima ediție-manuscris a *Cursului de Teologie Morală* conține ex-librisul „Părintele Constantin Provia / Elevilor Seminarului din București”. Această ediție include o parte generală de 423 de pagini, care începe cu titlul *Curs de Teologia Morală după cursurile P. C. Ionom stavrofor Const. Nazarie, profesor*, și este urmată de semnătura lui Traian Vulpescu pe pagina de gardă. Ultima pagină a părții generale (p. 423) poartă semnătura scriitorului: „1909 Aprilie 27 / Vasile D. Ionescu Gostavău / Scriptor”. *Partea specială* se deschide cu aceeași semnătură a lui Traian Vulpescu, cu titlul *Curs de Teologia Morală / Partea specială / După prelegerile Păr. Econom Stavrofor Const. Nazarie – profesor universitar*, având 289 de pagini. Această ediție se distinge de cele ulterioare prin absența unor subcapitole, care au fost înlăturate de la finalul cursului, după capitolul „Familia și căsătoria din punct de vedere moral”. Un element unic al acestei ediții, care nu se regăsește în nici un alt manuscris, este un subcapitol final denumit „Vegetarianismul”. Aceasta are 16 pagini și se deschide cu o paginație separată.

[6] Această ediție a *Cursului*, pe care o vom cita în studiul de față, se regăsește la Biblioteca Sfântului Sinod (Cota II 19407) cu titlul: *Curs de Teologia Morală după Prelegerile Ic. Const. Nazarie / 1914-1915*, fiind scris de mână, având a doua parte bătută la mașină. *Partea specială* are o nouă paginație și titlul: *Curs de Teologie Morală. Partea specială de Pr. Profesor C. Nazarie / 1926*. Manuscrisul însumează 567 de pagini și se încheie cu o notă de final, care are un caracter doxologic: „Sfârșit și lui Dumnezeu laudă!”. Manuscrisul reflectă atenția studenților la detalii, subliniind ideile esențiale pentru o înțelegere mai clară a Teologiei Morale.

[7] Ediția cursului din Biblioteca Seminarului păstrează ex-librisul „Pr. Dimitrie Balaur” (1903-1996) și se distinge prin următoarele caracteristici: prima parte, *generală* (528 pagini), are titlul *Teologia Morală* și este scrisă de mână, cu următoarele însemnări pe prima pagină: „1923-1924 / Ec. Const. Nazarie / Titu Ciocănel / Editori: / Iorgu Ivan / Vica Godeanu / Lefter”. Aceasta conține sublinieri discrete realizate manual, probabil pentru evidențierea unor ideilor semnificative. Partea a doua, care reprezintă *partea specială*, este dactilografiată la mașina de scris și poartă pe prima pagină titlul: *Curs de Teologie Morală / Partea specială / de Pr. Profesor C. Nazarie 1926*. Pe ultima pagină (294), apare nota finală: „Fine / Editat de Emanoil Hogăș / 1926”. Detaliile din *Curs* reflectă atât dedicarea celor care au contribuit la redactare, cât și valoarea didactică a *Cursului*, precum și efortul colectiv al studenților în conservarea și transmiterea *Cursului de Teologie Morală* al Preotului Nazarie.

[8] Dintre cursurile universitare originale din acea perioadă se pot aminti: *Catehetica* lui Simion Popescu; *Manual de Teologia Morală*, de Athanasie Mironescu Craioveanu, Tipografia „Cărților Bisericești”, 1895, 750 p.; *Istoria dogmelor Bisericii Creștine Ortodoxe de Răsărit*, de Dimitrie G. Boroianu, Tipo-Litografia Wlegand & C.

C. Săvoiu, 1893, 373 p.; *Canoanele Sfintei Biserici Ortodoxe de Răsărit așezate după chestiuni și interpretări*, de Dimitrie Boroianu, Tipografia Dacia, 1899, în 2 volume, 606 p. și 559 p.; *Tezaurul liturgic*, de Badea Cireșanu, Tipografia „Gutenberg”, 1910-1912, în 3 volume, 163 p., 612 p. și 430 p. (Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 273). De asemenea, dintre manualele de Teologie Morală de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, enumerăm: *Teologia morală ortodoxă*, extrasă din diferiți autori, de August Scriban, profesor la Seminarul Veniamin din Iași, 1888, 115 p.; *Învățătura moralei creștine ortodoxe pentru clasele superioare secundare*, de Calistrat Coca, Cernăuți, 1898, 132 p.; *Tratat de morală creștină*, de prof. I.B.M., Iași, 1900, 318 p.; *Prelegeri academice din Teologia morală ortodoxă*, de prof. Emilian Voiutschi, Cernăuți, 1906, în 2 volume, 269 p. și 501 p. etc.

[9] Pr. Haralambie Roventă, *Un mare educator și animator: Constantin Nazarie*, în „Universul”, anul 60, nr. 136, 21 mai 1943, p. 7.

[10] *Curs de Teologie Morală*, p. 16.

[11] Antinomismul [gr. ἀντί (anti) νόμος (lege)] este definit ca o tendință de negare a legilor sau legalității, precum și ca o diminuare a influenței unor legi tradiționale. Acesta reprezintă o concepție conform căreia anumite legi morale sau religioase nu sunt obligatorii, justificând această poziție prin libertatea adusă de *Noul Testament* sau prin harul divin (*Micul dicționar academic*, vol. 1, Editura Univers enciclopedic, București, 2001, p. 93; *Curs de Teologie Morală*, pp. 476-481).

[12] *Adiafora* (ἀδιάφορον) reprezintă o stare indiferentă sau neutră din punct de vedere moral, înțelegându-se ca o acțiune sau faptă indiferentă. În *Teologia Morală*, aceste fapte indiferente nu există, întrucât morală creștină cuprinde întreaga activitate omenească (Francis E. Peters, *Termenii filozofiei grecești*, trad. de Drăgan Stoianovici, Editura Humanitas, București, 2007, pp. 23-24; Ionom Constantin Nazarie, *Adiafora*, București).

[13] *Collisio officiorum* (expresie din limba latină care înseamnă coliziunea datoriilor) este o situație morală sau practică, în care o persoană se află în fața a două sau mai multe datorii sau obligații de aceeași valoare, neștiind pe care să o aleagă [Ex: cazul lui Irod care trebuia să aleagă între respectarea jurământului și respectul față de Sfântul Ioan Botezătorul, care era nevinovat], vezi *Curs de Teologie Morală*, pp. 563-567.

[14] Nichifor Crainic (pseudonimul lui Ion Dobre) a fost primul profesor de la Facultatea de Teologie din București care a predat, la catedra de Asetică și Mistică, *Cursul de Teologie mistică* (1941-1944), publicat ulterior la Editura Deisis sub îngrijirea Diac. Ioan I. Ică jr. în 2010 (Pr. M. Păcurariu, *DTR*, pp. 136-138).

[15] Nichifor Crainic, † *Const. Nazarie*, în „Cuvântul”, anul III, nr. 416, 25 martie 1926, p. 1.

[16] *Curs de Teologie Morală*, pp. 14-15.

[17] Iosif Stoica, *Datoria clerului de la sate*, în „Neamul Românesc”, anul III, nr. 95, 10 august, 1908, pp. 1502-1504.

[18] *Curs de Teologie Morală. Partea specială de Pr. Profesor C. Nazarie, 1926*, pp. 88-89.

[19] În primul manuscris din 1909-1910 este scris „conștiinței”, iar în cel bătut la mașină din anul 1926 este bătut greșit „cunoștiinței”.

[20] *Curs de Teologie Morală. Partea specială*, pp. 88-89.

[21] *Curs de Teologie Morală. Partea specială*, pp. 136-137.